

Стопанска академия „Д. А. Ценов“ - Свищов
Катедра „Контрол и анализ на стопанската дейност“

БОРЯНА РУМЕНОВА ПЕЙЧЕВА

**ПЕРСПЕКТИВИ ПРЕД МИТНИЧЕСКИЯ
КОНТРОЛ ПРЕЗ ПРИЗМАТА НА
ДИГИТАЛНАТА МУ ТРАНСФОРМАЦИЯ**

АВТОРЕФЕРАТ

На дисертационен труд

за присъждане на образователна и научна степен „доктор“,
по докторска програма „Счетоводна отчетност, контрол и анализ на
стопанската дейност (контрол и анализ)“

Научен ръководител:

ДОЦ. Д-Р МОМЧИЛ АНТОВ

СВИЩОВ

2026

Дисертационният труд е обсъден от катедра „Контрол и анализ на стопанската дейност“ и е предложен за защита.

Дисертационният труд е с обем 229 стр., като се състои от увод, изложение, структурирано в три глави, заключение, цитирани източници, приложения и декларация за оригиналност и достоверност.

Откритото заседание на научното жури за защита на дисертационния труд ще се проведе на 24 април 2026 г., в заседателна зала „Ректорат“ при Стопанска Академия „Д. А. Ценов“- гр. Свищов.

Материалите по защитата са на разположение в отдел „Докторантура и академично развитие“.

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Актуалност на темата

Дигитализацията има ключово значение при трансформирането и моделирането на социално-икономическите процеси в световен мащаб. Започнала с бавни темпове в края на XX век, през настоящото хилядолетие развитието ѝ добива все по-мащабно изражение във всички човешки дейности. Прякото влияние на дигитализацията върху икономиката намира израз в развитие на технологиите, поява на все по-голямо многообразие от стоки за промишлеността и бита, развитие на комуникациите, улесняване на достъпа до стоки и услуги във всяка точка на света и други. Отчитайки човешката история никога движението на хора, ресурси, ноу-хау и капитали не е било толкова лесно. Една от най-големите заслуги за развитието на дигитализация е интензификацията на международната търговия и последвалата я глобализация.

От една страна движението на стоки не е самоцелно, а от друга е съпътствано от спазване на определени правни регулации в страните на внос, износ и транзит. Установяването на съответствие на търгуваните стоки с действащото законодателство и съотносимите към тях търговски, транспортни и митнически документи е една от основните оперативни задачи на митническите администрации. Наличието на несъответствие може да бъде предпоставка за движение на контрабандни или забранени стоки. Предвид все по-големите обеми и все по-голямото разнообразие от стоки, които се придвижват през границите, задачата на митническите органи за извършване на контролни действия, с цел контрол на международния стокос трафик, става все по-непосилна. Това поражда необходимостта от прилагане на възможно все по-голям брой автоматизирани процеси и дигитална трансформация на митническата дейност, за да може да се осъществява ефективен контрол.

Европейският съюз е от водещите износители и вносители на стоки в света и количеството товари, които се въвеждат или извеждат от територията на Съюза, нараства постоянно. Всички 27 страни членки съблюдават обща европейска нормативна рамка по отношение на митническите формалности. Тя е детайлно развита, поотделно съгласувана чрез националните законодателства на държавите членки и се прилага от обособените митнически администрации на страните. Те имат право сами да изграждат организацията по приложението на общата европейска митническа политика на своя територия, в резултат на което отделни аспекти от митническото законодателство се тълкуват и прилагат по 27 различни начина (Wise Persons Group on the Reform of the EU Customs Union, 2022); (European Parliament, 2022). Това пряко влияе върху ефективността на

митническият контрол и предполага, че Съюзът е толкова уязвим от нерегламентиран внос и износ на стоки, колкото е и “най-слабата” му граница. Това обстоятелство прави изграждането и развитието на единна митница в ЕС все по-актуален въпрос, предвид динамичната геополитическа обстановка, оказваща влияние на веригите за доставки в световен мащаб.

Важно е да се отбележи, че осъществяването на ефективен митнически контрол може да бъде постигнато чрез дигиталната трансформация на митниците, което предполага все по-засиленото внедряване на високотехнологични иновации като изкуствен интелект (AI), блокчейн (Blockchain), интернет на нещата (IoT), машинно учене (ML) и др. Тяхното приложение би могло значително да намали грешките, да доведе до опростяване на митническите формалности, да подобри комуникацията и обмена на информация между участниците в световните вериги за доставки и да развие значително както координацията помежду им, така и партньорските им взаимоотношения.

С оглед на посоченото, акцентът на изследването са възможностите за дигитализация на основните процеси по внос, износ и транзит на стоки в контекста на трансформацията от процесен към системен подход в унисон с Новата европейска митническа реформа.

2. Обект и предмет на изследването

Обект на настоящото изследване са *контролните дейности в рамките на фискалната, защитната и икономическата функции на митническият контрол*, а негов *предмет* е *определяне и анализиране текущата им дигитализация от законова и технологична гледна точка през призмата на системния и процесния подход*.

3. Цел и задачи на дисертационния труд

В дисертационния труд се поставя за **цел** да се предложат възможни решения за технологична модернизация на митницата и за оптимизиране на основните митнически процеси (внос, износ и транзит на стоки) въз основа на изследване на дигиталната трансформация на митническият контрол.

Задачите, които се поставят в дисертационния труд за изпълнение на определената цел, са следните:

1. Да се анализират отделни особености на международната, европейската и националната правна и функционална рамки, уреждащи дигитализирането на

митническият контрол, като на тази база се обоснове необходимостта от дефиниране на координационна функция в дейността на митническите органи.

2. Да се изведат теоретичните аспекти на дигитализацията в митническият контрол чрез приложението на системния и процесния подход.

3. Да се изследват технологичните аспекти на дигитализацията на митническият контрол през призмата на Новата европейска митническа реформа чрез прилагане на системния и процесния подход.

4. Да се обособят основните предизвикателства пред дигиталната трансформация на митническият контрол и формулират концептуални предложения за тяхното преодоляване.

4. Изследователска теза

Тезата, която се защитава в настоящия дисертационен труд е, че *дигитализацията е ключово средство за модернизиране на европейските митници в посока функционирането им „като една“, което би могло да доведе едновременно до опростяване на митническите формалности за икономическите оператори и осъществяване на ефективен и ефикасен митнически контрол в ЕС.*

Авторът приема, че дигитализираната единна европейска митница е балансиращото средство, което би могло да доведе до по-ефективното изпълнение на поставените цели и задачи пред митническите органи. От друга страна, европейската митница, действаща „като една“, може да предложи максимално опростени митнически формалности за легалния бизнес чрез внедряване на все повече автоматизирани процеси и използване на високи технологии. Това би спомогнало значително за повишаване на конкурентоспособността на европейския бизнес и на икономиките на страните членки.

5. Методология на изследването

Изследователските методи в дисертационния труд включват научно-теоретични и емпирични методи. Научно-теоретичните методи включват: научен анализ и синтез, сравнителен, системен и логически анализ, статистически анализ. Методите на емпиричното изследване включват: проучване на релевантни на изследователската област български и чуждестранни източници с информация; проучване на мнения на представители на митническата практика в Р България, чрез собствено анкетно допитване (виж Приложение №1); графичен и табличен метод за визуализация на данни; описание на резултати и проучване на опит.

За аргументиране на тезата и изпълнение на поставените задачи е осъществено анкетно проучване. То се състои от два въпросника, насочени към:

1. Служителите на Агенция „Митници“ – 15 въпроса;
2. Представители на икономическите оператори в Република България – 21 въпроса.

Броят на отговорилите респонденти е 504 служителя на Агенция „Митници“ и 342 представителя на бизнеса, които са определени чрез районирана (стратифицирана) случайна извадка. Въз основа на това, резултатите от анкетата могат да се считат за представителна извадка, на база на която да се правят конкретни изводи.

6. Ограничения на изследването

Дисертационният труд е съпроводен от редица ограничения, като основните намират следното изражение:

1. **Териториално ограничение** – Представената от технологична гледна точка дигитализация на митническите формалности е изведена единствено от българската практика, поради наличието на голям брой релевантни национални митнически информационни системи в отделните страни членки на ЕС. Поради тази причина и емпиричното изследване е проведено само на територията на Република България сред служители на Агенция „Митници“ и представители на икономическите оператори.

2. **Организационно - структурно ограничение** – дигитализирането на митницата и функционирането ѝ „като една“ включва множество аспекти като организационна структура, управление на човешките ресурси, финансово-счетоводна безопасност, изграждане и подобрене на информационни системи и други. Настоящото изследване си поставя за цел само да очертае вариант на обща рамка и концепция за дигитализация и автоматизация на митническата контролна дейност и свързаните с нея митнически формалности при внос, износ и транзит на стоки.

7. Аprobация

Дисертационният труд е обсъден на заседание на катедра „Контрол и анализ на стопанската дейност“ при Стопанска Академия „Д. А. Ценов“ – гр. Свищов. Части от изследването са публикувани в специализирани научни издания.

8. Приложение на резултатите от разработката

За постигане на целите и доказване на тезата на настоящия дисертационен труд е извършен анализ и оценка на действащите дигитални процеси в митническия контрол. С направените изводи и резултатите от емпиричното изследване се цели обособяване на потенциални възможности за дигитална трансформация на митническия контрол в перспектива, която би допринесла за повишаване на неговата ефективност.

II. ОБЕМ И СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд е в обем 229 стр. компютърно набран текст или 230 стандартни страници по БДС. Основното изложение е 209 стр., като то се състои от въведение, три глави и заключение. В него се съдържат 28 диаграми, 11 фигури и 5 таблици. В допълнение към дисертацията са включени: декларация за оригиналност и достоверност; 122 бр. цитирани източници, включително научни книги, статии, нормативни актове, отчети, доклади, дисертационни трудове, и 2 приложения.

СЪДЪРЖАНИЕ

Увод

ГЛАВА ПЪРВА: Теоретични особености на дигитализацията в митническия контрол

1. Нормативна и функционална рамка на дигитализацията в митническия контрол
2. Развитие и организация на дигитализацията в митническия контрол
3. Подходи за дигитализация в митническия контролен процес

ГЛАВА ВТОРА: Технологични аспекти на дигитализацията в митническия контрол

1. Дигитализация на приложението на фискалната функция на митническия контрол
2. Дигитализация на приложението на защитната функция на митническия контрол
3. Дигитализация на приложението на икономическата функция на митническия контрол

ГЛАВА ТРЕТА: Предизвикателства и възможности пред дигитализацията в митническия контрол

1. Предизвикателства пред дигитализацията на митническите формалности в Република България

2. Възможности за преодоляване на проблемите пред дигиталната трансформация на митницата

Заклучение

Използвана литература

Приложения

III. ОСНОВНО СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

ВЪВЕДЕНИЕ

Уводът на дисертационния труд има за цел да представи както актуалността и значимостта на темата, така и да дефинира обектът, предметът и целта на настоящото изследване. На тази основа са обособени задачите, които ще бъдат решени, и е формулирана тезата, която ще бъде защитена. В допълнение е описана използваната методология и са посочени ограниченията, които съпровождат дисертационния труд.

ПЪРВА ГЛАВА. ТЕОРЕТИЧНИ ОСОБЕНОСТИ НА ДИГИТАЛИЗАЦИЯТА В МИТНИЧЕСКИЯ КОНТРОЛ

Първа глава на дисертацията има научно-теоретичен характер и е в обем от 70 стр. Структурирана е в три параграфа, чрез които са изпълнени първите две задачи, дефинирани в увода.

Параграф 1. Нормативна и функционална рамка на дигитализацията в митническия контрол

Въз основа на частичен преглед на научната литература и някои от нормативните актове е направен опит да се обособи дефиниция на понятието „дигитализация“ в митническия контрол, а именно: *дигитализацията в митническия контрол представлява пълната трансформация на даден процес, система, метод или явление, за осъществяването, на които се обработва, анализира и съхранява неограничен обем от данни чрез използване на цифрови и „умни“ технологии с цел повишаване на тяхната ефективност и всеобхватност, минимизиране на разходите и*

възможните грешки. В резултат на това може да се изведе заключението, че дигитализацията представлява трансформация на модела, процедурите и процесите, т.е. тя променя начина на функциониране на системата и на нейните процеси. На практика те стават по-сложни, тъй като алгоритмите, заложиени в дигиталните средства имат капацитета да обработват и анализират голям обем от данни за разлика от човека. Изходните данни са лесни за употреба, тъй като се използва крайният резултат, който е получен от комплексните анализи.

Направен е **преглед на правната рамка** на дигитализацията в митническия контрол, тъй като тя е основополагаща за изграждането на правилата и за посоката му на развитие. Основните изводи, които са формулирани от този анализ са:

- Дигитализацията е сравнително слабо застъпена в основните международни, европейски и национални нормативни актове в областта на митническия контрол, поради което е направен опит за дефиниране на това понятие и е дадено предложение за включването му в Митническия кодекс на Съюза (МКС);

- В някои второстепенни нормативни актове на европейско и национално ниво като стратегии, планове, наредби и др. е предвидена частична цифровизация и автоматизация на митническите формалности;

- В някои нормативни актове е предвидено паралелното използване както на електронни, така и на хартиени документи, което показва, че на този етап законодателството не предполага пълна дигитална трансформация на митническия контрол.

Анализирана е **функционалната рамка** (фискална, защитна, икономическа, информационна и координационна функция) на дигитализацията в митническия контрол с оглед на по-задълбоченото разбиране на отделните дейности и цели, присъщи на митницата. Тази област е слабо изследвана в научната литература, поради което подобен анализ би могъл да подпомогне извеждането на насоки за бъдеща дигитална трансформация на дейностите, свързани с всяка основна функция на митническия контрол. В тази връзка се правят следните обобщения:

- Изведените предимства от въвеждането и развитието на дигитализацията в митническия контрол показват нейното полезно въздействие както върху митническите органи, така и върху икономическите оператори;

- Посочените основни характеристики на фискалната, защитната, икономическата и информационната функция обогатяват не само научната литература,

но и предоставят по-задълбочено разбиране за ролята на отделните дейности, съотнесени към митническите функции;

➤ Извеждането на информационната и координационната функция на преден план е ключово за осъществяване на ефективен митнически контрол, тъй като с въвеждането на модерни проекти като Single Window информацията се явява основен ресурс, с който работи митницата.

Параграф 2. Развитие и организация на дигитализацията в митническия контрол

В тази част от изложението е разгледано развитието на дигитализацията на митниците в ЕС и в Република България в две основни направления - хронология и организация на митническия контрол на европейско и национално ниво. Основните обобщения и заключения, до които се достига в този параграф от научния труд, се изразяват в следното:

➤ Появата на дигитализацията в митниците е дългосрочен процес, съпроводен от приемането на редица нормативни актове за уеднаквяване и опростяване на митническите формалности, които оказват косвено влияние върху него, но въпреки това те представляват логични предпоставки за дигитализиране на митниците в настоящето;

➤ Хронологичният преглед на развитието на дигитализацията в европейските митници дава по-голяма яснота за обхвата на тяхната дигитална трансформация;

➤ развитието на дигитализацията в митническия контрол води до изместване на фокуса от физическите проверки на стоките към анализа на данните. Това означава, че с приоритетно значение е предварителният контрол за сметка на текущия и последващия;

➤ Въпреки че Генерална дирекция „Данъчно облагане и митнически съюз“ (DG TAXUD) и специализираните ѝ звена в „TAXUD.B“ извършват надзор и подпомагат страните членки при въвеждането на дигитални решения и подобрения в своите системи, 27-те митнически администрации са на различен етап при тяхното изпълнение. Това означава, че се създава ефектът на „най-слабата“ европейска граница (European Parliament, 2022), (Wise Persons Group on the Reform of the EU Customs Union, 2022).

Параграф 3. Подходи за дигитализация в митническия контролен процес

През призмата на дигитализацията на митническия контрол, за изпълнение на втората задача на настоящото изследване, са разгледани ***системният и процесният***

подход в контрола. С цел по-добро разбиране, въз основа на авторови мнения и по-задълбочен анализ в тази област, е направен опит за дефиниране на понятията:

➤ **система на митническия контрол** – комплексно, динамично, правно урегулирана съвкупност с ясно очертани граници, състояща се от взаимосвързани и непрекъснато взаимодействащи си елементи, които имат за единна цел установяване на съответствие между конкретни действия на контролираните обекти с актуалната митническа правна рамка във всеки един момент на осъществяване на контролното въздействие;

➤ **системен подход в митническия контрол** - разглеждането на митническата дейност, в частност нейното функциониране като едно общо неделимо цяло, върху което може да се въздейства с цел намаляване на негативните влияния, коригиране на системните грешки и максимизиране на резултатите от поставените цели;

➤ **процес в митническата контролна дейност** - съвкупност от законодателно регламентирани, последователни и взаимосвързани действия с точно определени структура и обхват, които обработват входящи данни в изходна информация по отношение придвижването на стоки от, през и към митническата територия на Съюза в пълно съответствие с действащите митнически формалности.

Въз основа на авторови виждания и представяне на различни модели е направен опит теоретично да се анализира и разгледа дигитализацията в митническия контрол през призмата на системния подход. Разгледани са аспектите волативност, несигурност, сложност и неяснота (т. нар. „VUCA“), както и системните грешки, които показват възможните слабости в системата на митническия контрол. С цел нейното оптимизиране са представени различни допълващи се системни подходи като кибернетичен подход, системно и дизайнерско мислене. Тяхното приложение за оптимизиране на системата представя възможност за решаването на комплексни задачи, изискващи креативност. Докато кибернетиката предоставя възможност за събиране, обработка и съхранение на големи данни чрез използването на дигитални средства, то системното и дизайнерското мислене са ключови при вземането на информирани и прецизни решения, въз основа на цялата налична информация в системата, като те значително допринасят за изграждането на нейната гъвкавост и адаптивност в съвременната реалност.

Процесният подход в митническия контрол е разгледан чрез модела Business Process Maturity Model (BPMМ). Чрез елементите си **моделиране, внедряване, оптимизация, управление, култура и структура** моделът BPMМ се фокусира върху всеобхватното разбиране на процеса чрез използване на дигитални средства, което води

до обработка на много повече информация по отношение на неговото функциониране, а това от своя страна прави анализът задълбочен и изводите от него достоверни. Отделно, използването на дигитални решения на всеки един етап дава възможност за получаване на по-точни резултати, поради големия обем данни за функционирането на процеса, които могат да се обработят.

Дигитализацията намира широко приложение в процесния подход, тъй като значително подпомага определянето на процесите/подпроцесите, които подлежат на оптимизация; укрепва връзките и комуникацията между отделните подпроцеси; спомага за по-засилено ниво на контрол и получаването на обратна връзка както върху безпроблемното функциониране на процеса, така и за идентифициране на грешки и несъответствия и др. На практика дигитализацията улеснява приложението на процесния подход в организациите, което често прави използването му предпочитан способ за управление и за повишаване на ефективността им.

В резултат на горното е изготвен и сравнителен анализ по отношение на предимствата и недостатъците при използване на двата подхода в митническия контрол, а именно (вж. Таблица 1 и Таблица 2):

Таблица 1

Предимства на системния и процесния подход в митническия контрол

	Критерии	Системен подход	Процесен подход
1	Фокус	Фокус към цялото (стратегията, мисията, целите на митницата)	Фокус към детайла (контролни действия при внос, износ и транзит на стоки)
2	Вътрешна среда	Насоченост към вътрешната среда в системата на митническия контрол (отдели, човешки ресурси)	Насоченост към процесите (техните етапи и дейности)
3	Разнообразие	Богато разнообразие от системи подходи	Разнообразие от начини на приложение на процесния подход
4	Оптимизация и гъвкавост	Силен акцент върху оптимизация на цялата система (подсистема) при отчитане на външните и вътрешните влияния	Силен акцент върху постоянно оптимизиране на процесите
5	Сложност	Необходимост да кореспондира със сложността на външната среда	Възможност за по-мощна оптимизация на процесите (колкото по-сложен е един процес, толкова по-всеобхватна ще е оптимизацията)
6	Информационни и високи технологии	Дигитална стратегия за развитие на митниците	Основно средство за оптимизиране на процесите

Таблица 2

Недостатъци на системния и процесния подход в митническия контрол

№	Критерии	Системен подход	Процесен подход
1	Фокус и функции	Не е ориентиран към детайлите; Риск от прекалено много и разнопосочни функции	Липса на фокус към цялото, стратегията, функциите
2	Оптимизация и икономичност	По-високи разходи за оптимизация (неикономичност)	Риск от обособяване на прекалено големи и всеобхватни процеси, които са трудни за оптимизация и контролиране; Риск от оптимизиране на един и същ процес неколккратно
3	Сложност и външна среда	Риск от несъответствие между сложността на външната и вътрешната среда; Риск от появата на нестабилност, несигурност, неяснота	Риск от оптимизиране на сложни процеси за прекалено дълъг период от време; По-ниска ориентираност към външните влияния
4	Гъвкавост	Не е достатъчно гъвкава при оптимизация	Риск от спиране функционирането на процеса при появата на грешки
5	Защита и сигурност	Появява се уязвимост, поради динамичното изменение на външната среда	Обособяване на контроли на всеки етап, което може да утежни функционирането на процеса
6	Информационни и високи технологии	Цифровизирана, но недостатъчно автоматизирана и дигитализирана	Недостатъчно дигитализирани

Сравнителният анализ на системния и процесния подход показва, че на практика двата подхода не се противопоставят, а взаимно се допълват. Следователно за ефективната оптимизация както на системата на митническия контрол, така и на митническите процеси, подходите могат да се прилагат съвместно. Следва да се вземе предвид и фактът, че **там където свързва полезното действия на единия, приложение всъщност намира другият подход**. На практика с еднаква значимост са както системата на митническия контрол, така и основните митнически процеси, което означава, че **съвместното приложение на двата подхода е гъвкаво решение, което може да допринесе за повишаване ефективността на европейските митници**. Теоретичното разглеждане на системния и процесния подход допринася за намиране на различни практически комбинации между тях и за реалното им имплементиране с цел осъвременяване и дигитална трансформация на системата на митническия контрол. Съвместното им прилагане допринася за анализиране както на цялата система, заедно с нейната вътрешна и външна среда, така и за разглеждане на основните процеси, които са същинската дейност на митницата. Това означава, че единното им използване допринася

за разглеждане на всеки един аспект в детайли, като по този начин се намалява вероятността от пропуски. Същевременно комбинирането на двата подхода може да подпомогне за минимизирането на слабите им страни и респективно за максимизиране на ползите, тъй като всеки от тях би се приложил там, където може да допринесе най-много за оптимизиране на системата и процесите в митническия контрол.

В този параграф от дисертационния труд се достига до следните по-значими изводи:

➤ Съществува тясна връзка по оста „цел - подход за нейното постигане – използвани средства“;

➤ Една система, в това число и системата на митническия контрол, може да стане нестабилна в процеса на оптимизация, при положение, че тя се намира под натиск на външни и/или вътрешни влияния;

➤ В настоящето повечето системи в публичния и частния сектор са сложни, т.е. те се управляват трудно. Поради това внедряването на дигитални и съвременни управленски решения в тях е от особена важност с цел контролиране сложността на системата.

➤ В същността си системата на митническия контрол следва да е гъвкава и адаптивна, тъй като в противен случай тя би загубила своята ефективност, понеже е изложена на редица негативни външни влияния (VUCA).

➤ Сложността на системата на митническия контрол поражда вероятност от появата на системни грешки, които могат да доведат до затруднения в правилното ѝ функциониране. Те биха могли да се минимизират чрез внедряване на дигитални решения, които подпомагат нейното функциониране.

➤ В митническия контрол системното и дизайнерското мислене са приложими там, където свършва полезното действие на кибернетиката, като съвместното приложение на трите системни подхода би могло да допринесе за оптимизиране системата на митническия контрол.

➤ Дългосрочната оптимизация на един процес може да се окаже неефективно, тъй като през това време се изменя и външната среда, в резултат на което са наложителни различни промени. Поради тази причина следва да се прецизира използването на процесния подход по отношение на правилното обособяване на сложността на процеса и по отношение на поставяне на разумен срок за неговата оптимизация.

➤ Системният и процесният подход могат да се използват съвместно в митническия контрол, поради различния обхват, фокус и цели на всеки един от

подходите, тъй като там където приключва полезното действие на единия, приложение намира другия.

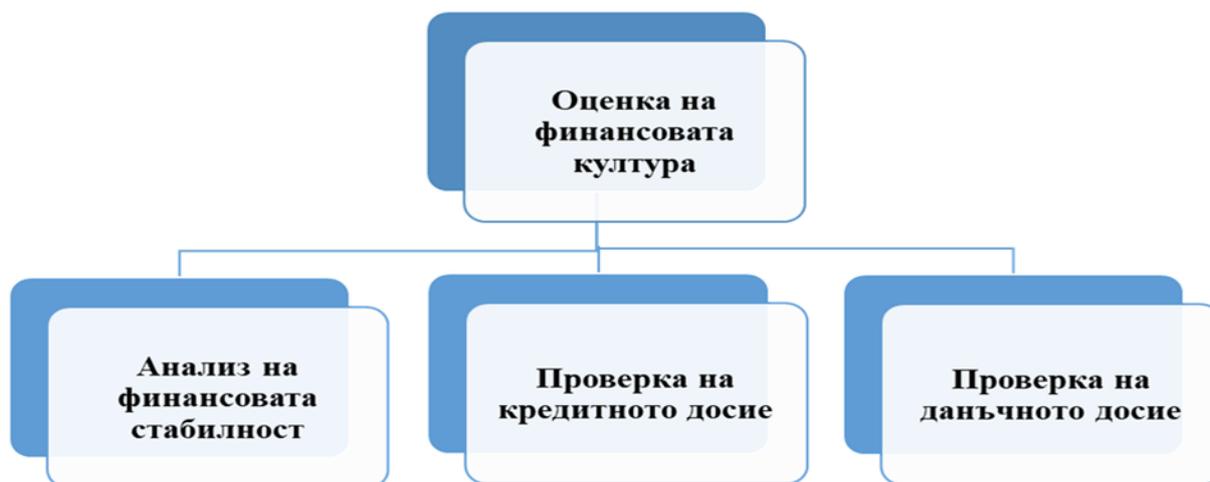
ВТОРА ГЛАВА. ТЕХНОЛОГИЧНИ АСПЕКТИ НА ДИГИТАЛИЗАЦИЯТА В МИТНИЧЕСКИЯ КОНТРОЛ

Втора глава на дисертационния труд има научен и практико-приложен характер, като тя е в обем от 66 стр. Структурирана е в три параграфа, чрез които е изпълнена третата задача, дефинирана в увода.

Параграф 1. Дигитализация на приложението на фискалната функция на митническия контрол

В тази част от дисертационния труд е направен опит да се очертае дигиталното приложение на системния и процесния подход по отношение на фискалната функция в митническия контрол.

Използването на системния подход в митническия контрол предполага извършването на **анализ на огромен обем данни**, въз основа на които се вземат решения за последващи действия от страна на митническите контролни органи при внос, износ или транзит на стоки. **Акцентът** на събираната информация следва да бъде **върху участниците в процеса** – изпращач/получател, превозвач, митнически представители и **тяхната цялостна дейност във времето**, а не върху всяка отделна пратка, както е присъщо при използването на процесния подход. Предвид ограничеността на ресурсите, с които разполагат митническите администрации, това би било възможно чрез по-интензивното внедряване и използване на иновативни дигитални и високотехнологични средства. **Данните за икономическите оператори (ИО)**, които биха могли да се анализират, що се отнася до **фискалната функция**, могат да са в следните три направления - **финансова стабилност, кредитно досие и данъчно досие** (виж Фигура 1). На практика **съвкупното им разглеждане би дало яснота** на митническите органи относно **цялостната финансова култура на икономическия оператор**.

Фигура 1. Модел за автоматично изследване на финансова култура на икономическия

Анализът на този тип информация и полученият краен резултат може да сигнализируют митницата относно съмнения за преднамерено манипулиране на митническата стойност, тарифния номер на стоките или техния произход с цел понижаване/завишаване на митните сборове, неспазване на законово регламентирани сроковете за заплащане на митническото задължение и други. Използването на *системния подход може да индикира къде и в кои случаи би трябвало да се осъществи по-задълбочен контрол* с цел осигуряване на съответствие между актуалните процедури и фактическите действия на ИО.

За разлика от системния подход, чрез който следва да се анализира финансовата култура на всяко участващо лице във взаимодействието му с митницата (*Кой е операторът?*), процесният подход е насочен към стоките (*Какво се контролира?*). Той би могъл да се използва преди всичко в случаите, при които резултатите от анализите, базирани на системния подход, са дали индикация за повишен риск по отношение поведението на определен ИО. В такива случаи полезното действие на системния подход приключва и място намира приложението на процесния подход. Това означава, че митническите органи следва да извършат целенасочени контролни действия по отношение на вносните, износните и транзитните операции на ИО с рисков профил, различен от „нисък“.

По отношение на фискалната функция изследване и анализ могат да се направят в няколко основни направления: *митническа стойност, тарифно класиране, произход на стоките и митническо задължение*. Всяко от посочените направления е

разгледано в съответствие с текущата му дигитализация и са дадени концептуални предложения как би могла да се развие дигитализацията в тази насока.

Предвид различния обхват и фокус на двата подхода в тази част от разработката се извеждат следните основни обобщения и изводи:

➤ Извършването на оценка на финансова култура на ИО за целите на митническия контрол би било трудно без внедряването на дигитални средства и „умни“ технологии за събиране, обработка и анализ на голям обем данни в реално време. По този начин митническите служители биха могли да се възползват от крайния получен резултат, без да е наложително да извършват неприсъщи за тях задачи като определяне на финансовата стабилност или кръстосани проверки на счетоводни данни.

➤ Предвид факта, че към настоящия момент първичната информация, която би могла да се използва за анализ съгласно системния подход, се подава към различни потребители от държавния и частния сектор, е препоръчително да се създаде връзка между техните системи. По този начин координацията между контролните органи ще се изведе на едно ново, по-високо ниво, което да допринесе за осъществяване на по-ефективен митнически контрол.

➤ Внедряването на дигитални решения за проверка на митническата стойност би могло да улесни значително приложението на методите за нейното определяне и би могло да намали субективизма при употребата им предвид по-голямата база от данни, която би се използвала в такъв случай.

➤ В по-голямата си част митническите процеси по отношение изпълнението на фискалната функция са автоматизирани, но внедряването на дигитални средства за проверка на митническата стойност, при която автоматично се верифицират данните от митническата декларация (ЕАД) с търговските и транспортните документи, то би могло значително да се улесни работата на митническите служители.

➤ Използването на системния подход през призмата на фискалната функция дава индикации на митническите органи относно вероятните случаи на несъответствие, като на тази основа могат да се предприемат контролни действия и по-задълбочени проверки съгласно процесния подход.

Параграф 2. Дигитализация на приложението на защитната функция на митническия контрол

В тази част от дисертационния труд е очертано дигиталното използване на системния и процесния подход по отношение на защитната функция в митническия контрол.

Въз основа на изследвани съществуващи бизнес модели са предложени **отделни градивни елементи на бизнес модела на ИО**, които да дават обобщена и детайлна информация **за целите на митническия контрол**. По този начин максимално биха могли да се анализират онези сфери от дейността на търговеца, в които съществува **потенциален риск от умишлено или неумишлено извършване на нарушения на формалностите, попадащи в обхвата на защитната функция на митническия контрол**. Представен е примерен вариант за бизнес модел на икономическите оператори през призмата на системния подход съгласно вижданията на автора, а именно (виж Таблица 3):

Таблица 3

Бизнес модел на икономическия оператор за целите на митническия контрол

№	Градивен елемент на БМ	Основни насоки за анализ
1	Дейност на ИО	<ul style="list-style-type: none">✓ Основни характеристики на дейността;✓ Свързани лица;✓ Съответствие с действащата правна рамка;
2	Вътрешен контрол	<ul style="list-style-type: none">✓ Политика за вътрешен контрол (компетенции);✓ Наличие/липса на системи за вътрешен контрол и системи за управление на качеството;✓ Рамка SAFE (Customs to Business);
3	Взаимодействие с митницата	<ul style="list-style-type: none">✓ Наличие/липса на предходни нарушения на ИО и/или свързаните лица (характер, тежест);✓ Анализ на обичайните операции (внос, износ, транзит, разрешения, опростени процедури, митнически учреждения);✓ Резултати от осъществени проверки (последващ контрол, коригиращи действия).
4	Взаимодействие с други контролни органи	<ul style="list-style-type: none">✓ Взаимодействие с НАП, РИОСВ, БАБХ и др.;✓ Извършени нарушения;✓ Предприемане на мерки въз основа на резултатите от осъществени проверки.

5	Доставчици и клиенти на ИО	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Пазари (рискови); ✓ Вид и характеристики на стоките (забрани, ограничения, лицензи, разрешителни, нетарифни мерки, произход); ✓ Организация на доставките (свързаност, количества, честота).
---	----------------------------	--

Изследването на бизнес модела на ИО за целите на митническия контрол дава цялостен поглед от една страна върху бизнеса от мениджърска, структурна и функционална гледна точка, а от друга страна показва в качествено отношение как ИО си взаимодейства с митницата и с другите контролни органи. Недоброто управление на всеки един от посочените компоненти би могъл доведе до появата на проблеми в организацията. Те от своя страна биха могли да повишат риска от несъответствие и извършване на незаконосъобразни действия при вноса или износа на стоки, опасни за живота и здравето на хората, представляващи заплаха за околната среда или нарушаващи финансовите интереси на държавата и ЕС. Също така тази комплексна оценка на бизнес модела може да даде едно достатъчно задълбочено разбиране относно миналото, текущото и бъдещото развитие на бизнеса на икономическия оператор, което би позволило на митническите органи максимално да се доверят на този всеобхватен анализ на риска. Поради големия си обем и разнородност цялата информация може да се класифицира като „големи данни“, тъй като се *„обхващат неструктурирани, полуструктурирани и структурирани данни, като основният акцент се поставя върху неструктурираната информация. Тя се използва за разкриване на взаимоотношения и зависимости и за извършване на прогнози за резултатите и поведението“* (Рибов, 2021). Извършването на такъв сложен анализ за много на брой организации едновременно би било немислимо без дигиталната трансформация на митниците.

Основните дейности, свързани с проявлението на защитната функция през призмата на процесния подход се изразяват в уведомяването на митническите органи за предстояща вносна или износна операция, анализа на риска и извършването на документални и физически проверки с цел установяване съответствието на стоките с действащите в ЕС регулации (виж Фигура 2).

Фигура 2. Митнически дейности за изпълнение на защитната функция през призмата на процесния подход

Към настоящия момент развитието на дигитализацията по отношение на тези процеси извежда на преден план събирането на предварителна информация, извършването на все повече автоматизирани верификации и значително намаляване обема на физическия контрол. Разгледана е възможността как биха могли да се дигитализират митническите дейности в съответствие с предстоящата Нова европейка митническа реформа.

В настоящата част от дисертационния труд е направен опит да се анализира митническата контролна дейност по отношение на защитната функция при внос, износ и транзит на стоки през призмата на системния и процесния подход и възможността за тяхното дигитално развитие. Основните изводи и обобщения, до които се достига са:

➤ Въвеждането на Новата европейска митническа реформа с акцент към системния подход може да допринесе за осъществяване на по-ефективен митнически контрол по отношение на дейностите в обхвата на защитната функция, тъй като анализите на големи бази данни биха могли да съдействат за изграждане на предвидимост на поведението на ИО във взаимодействието им с митницата.

➤ Обемът и разнородността на информацията за оценка на бизнес модела за всички ИО в ЕС може да се квалифицира като „големи данни“. По тази причина и поради сложността на такъв анализ, той би могъл да се извърши преди всичко със средствата на дигитализацията.

➤ От гледна точка на процесния подход основните митнически дейности в обхвата на защитната функция са значително дигитализирани, като приоритет се дава на анализа на риска като средство за осъществяване на ефективен предварителен контрол.

Избягването на дублиране на едни и същи дейности от митническите органи на отделните страни членки, в случаите когато повече от една държава има отношение за движението на стоки от и към митническата територия на Съюза, би спомогнало за повишаване ефективността на митническия контрол на ниво ЕС. На практика това би довело до уеднаквяване на митническите формалности в страните членки на оперативно ниво, което е стъпка напред в обособяването на единна европейска митница, осъществяваща ефективен митнически контрол в посока защита на финансовите интереси, здравето и безопасността на гражданите, околната среда и ЕС.

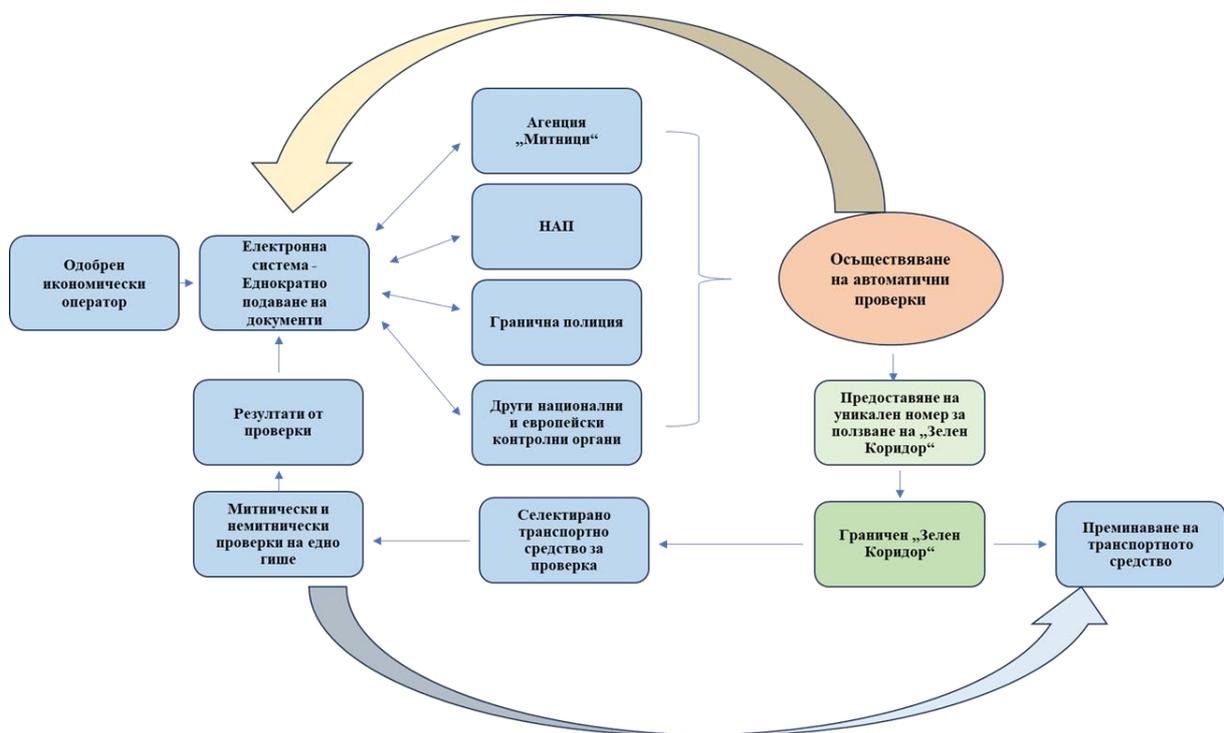
Параграф 3. Дигитализация на приложението на икономическата функция на митническия контрол

В тази част на дисертационния труд е извършен преглед на дигиталното развитие на основните митнически улеснения и ограничения в обхвата на ***икономическата функция*** на митническия контрол от гледна точка на системния и на процесния подход. Обосновано е значението им за непрекъсваемостта на международната верига за доставки. По-специално внимание е обърнато на необходимостта от предоставяне на повече митнически улеснения за легалния бизнес и обединяването на цялата налична информация относно митническите формалности в единна информационна система (EU Data Hub) с цел навременното им и лесно достъпване от всички заинтересовани страни. Това може значително да допринесе за намаляване на грешките и за достигане на пълно съответствие с митническите формалности, което би довело до едновременното осъществяване на по-ефективен митнически контрол и улеснения за бизнеса при вноса, износа и транзита на стоки.

На базата на системния подход в контрола се предоставят различни улеснения на митническите формалности за икономическите оператори, като за целта те са обект на специфични проверки по законово определени критерии. Въз основа на тях митницата добива достатъчно ниво на увереност, че ИО отговаря на условията за използване на определени ***опростени процедури***, даващи привилегии по отношение начина на деклариране и представяне на стоките, плащането на митническото задължение, размера на обезпечението и др. Въпреки това следва да се има предвид, че митницата все още продължава да обработва всяка една пратка поотделно през призмата на процесния подход. Ползването на тези митнически улеснения съгласно икономическата функция показва нагледно как двата подхода си взаимодействат и функционират съвместно. ***Цялостната концепция на програмата ОИО обаче е базирана на системния подход***, защото предоставянето на статута се извършва след задълбочени проверки и анализ на дейността на търговеца по точно определени критерии. Това показва, че фокусът при разрешаване ползването на статута е насочен преди всичко към ИО, а не към отделното движение на стоки, което позволява да се направи извода, че в същността си концепцията ОИО е развита на база системния подход. Програмата носи редица предимства и улеснения не само за бизнеса, но и за митницата като цяло, тъй като с извършването на минимални документални и физически проверки върху стоковия поток, генериран от ОИО, митническите служители биха могли да концентрират действията си към тази част от стандартното движение на стоки, което носи по-висок риск. Основните митнически

опростявания, които предлага ползването на статута ОИО, са следните – *опростено деклариране, самооценка, вписване в отчетността на декларатора и централизирано оформяне*. Представени са и възможности за дигиталното им развитие чрез имплементиране на Новата европейска митническа реформа.

Разгледана е също така и концепцията „Зелени коридори“, която предвижда значително намаляване на физическите проверки на товарите на граница. Иновативността се състои в приоритетна и максимално бърза проверка, така че престоят на входен/ изходен пункт на ЕС да е минимален. Технологично функционирането ѝ би изглеждало по следния начин (виж Фигура 3).

Фигура 3. Технологично функциониране на концепцията „Зелени коридори“

Концепцията показва *нарастващата значимост и тясната връзка между взаимното сътрудничество, опростяване на формалностите, дигитализацията, координацията и ефективността на митническия контрол*. На практика *непрекъсваемост и навременност на глобалните вериги за доставки* биха могли да се постигнат чрез въвеждане на такива *иновативни решения, които са от полза не само за бизнеса и държавата, но и за обществото*. Основно средство за тяхното реализиране е дигитализацията, тъй като нейните основни високотехнологични средства като AI, IoT, ML, DL и други са необходимата връзка, която допринася за навременното

предоставяне, обмен и анализ на нужната информация за безпроблемното функциониране на концепцията „Зелени коридори“.

Митническите ограничения и част от митническите улеснения могат да се разглеждат и през призмата на процесния подход, в случаите когато те се прилагат за всяка пратка поотделно без значение дали деклараторът е стандартен икономически оператор или ОИО. Водещи при прилагането им са видът на стоките (тарифен номер), страна на внос/износ, произход на стоките и др. Митническите забрани и улеснения не са константа, а са променливи, които намират отражение в следните две основни насоки:

- текущата европейска икономическа политика в посока стимулиране или забавяне развитието на определени стопански отрасли на територията на Съюза;
- действащите икономически и политически взаимоотношения между ЕС и трети страни (група от трети страни).

Дигитализацията на ограниченията и улесненията през призмата на процесния подход е от изключително значение, поради променливия им характер и динамика, тъй като тяхното навременно и точно приложение от страна на митницата и на ИО би могло значително да:

- намали допусканията грешки;
- намали митническите несъответствия;
- спести контролно време и ресурси на митническите органи;
- ограничи налагането на санкции и глоби на икономическите оператори, в случаите когато грешката е допусната, поради незнание и неинформираност.

В тази част от дисертационния труд са разгледани само някои по-значими митнически ограничения и улеснения, които оказват най-силно влияние върху системата на митническия контрол, като *антидъмпинговите мерки, отложено плащане на ДДС за някои видове стоки, митнически освобождавания, механизми за ограничаване на вноса на „нежелани стоки“, квоти за внос и Механизма за корекция на въглеродните емисии на границите (Carbon Border Adjustment Mechanism – CBAM).*

Митническите улеснения и ограничения през призмата на процесния подход са инструмент за коректното прилагане на действащата външнотърговска политика на ЕС, която има за цел развитието и подпомагането на дадени отрасли в Съюза чрез стимулиране или ограничаване на вноса/износа на определени стоки. Разнообразието от мерки и допълнителни изисквания, които се поставят пред бизнеса, са предпоставка за допускането на грешки и несъответствие с митническите и немитническите формалности. Това от своя страна затруднява и забавя работата както на икономическите

оператори, така и на митницата. Поради това дигитализацията на митническите улеснения и ограничения на всяко едно равнище (лесен достъп до тази информация, оперативно прилагане и др.) е от съществено значение за опростяване на митническите формалности и за достигане на пълно съответствие с тях. Теоретико-практическото изследване на тази сфера дава възможност за идентифициране на аспектите на развитие на дигитализацията и за откриване на нови възможности за трансформация в тази посока. Възможна перспектива за развитие представлява внедряването на EU Data Hub, тъй като архитектурата и функционалностите на единния център за митнически данни би могъл значително да опрости достъпа до необходимата информация в точното време по лесен начин, което същевременно би намалило и несъответствията в изпълнението на митническите формалности.

В тази част от изложението е извършен анализ на дигиталното развитие на митническите улеснения и ограничения, свързани с икономическата функция през призмата на системния и процесния подход. В допълнение е направен опит да се дадат възможни насоки за бъдещата им дигитална трансформация, като е взето предвид въвеждането на Новата европейска митническа реформа. Основните изводи, до които се достига са:

- Митницата е контролният изпълнителен орган на европейската външно търговска политика. Това означава, че колкото по-комплексна и по-динамична е икономическата обстановка в световен мащаб, толкова по-сложни и многообразни са задачите и отговорностите ѝ. В такава ситуация митницата изпитва затруднения относно ефективното изпълнение на своята дейност. Поради това дигитализацията би могла да спомогне за управлението на тази динамика, която дава отражение и във вътрешната среда на митническата контролна система.

- Има съществени ползи от митническите опростявания през призмата на системния подход, но търсените ефекти биха могли да се оптимизират чрез дигитална трансформация.

- Изискванията за разрешаване на достъп до ползване на опростени процедури в рамките на статута ОИО са високи и на практика липсва баланс между тях и реално предоставяните улеснения.

- Предоставянето на повече и по-съществени улеснения като самооценка, централизирано оформяне, достъп до „Зелени коридори“ и др. с минимални документални и физически проверки, може да стимулират повече ИО да кандидатстват и да получат статут ОИО/ Trust & Check Trader.

➤ Дейностите, свързани с икономическата функция, показват нарастващата значимост от по-засиленото взаимодействие между митническите и други контролни органи, тъй като съвместната им дейност би могла значително да допринесе не само за опростяване на митническите формалности, но и за непрекъсваемостта на веригите за доставки („Зелени коридори“, Single Window и др.).

➤ Изграждането на непрекъсната свързаност между информационните системи на ИО и на митницата, обособяването на повече автоматични проверки и прилагането на интелигентни решения като AI, ML, DL, IoT и др. могат значително да допринесат за намаляване на грешките и за достигане на по-високо ниво на съответствие с митническите формалности.

➤ Внедряването на единна европейска митническа информационна система с лесен интерфейс и указания за действащите тарифни и нетарифни мерки, значително намалява грешките и води до по-пълно съответствие с митническите формалности.

ТРЕТА ГЛАВА. ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ВЪЗМОЖНОСТИ ПРЕД ДИГИТАЛИЗАЦИЯТА В МИТНИЧЕСКИЯ КОНТРОЛ

Трета глава на дисертационния труд има практико-приложен характер, като тя е в обем от 65 стр. Структурирана е в два параграфа, чрез които е изпълнена четвъртата задача, дефинирана в увода.

Параграф 1. Предизвикателства пред дигитализацията на митническите формалности в Република България

В настоящия параграф от дисертационния труд са обобщени резултатите от осъществено анкетно проучване сред служители на Агенция „Митници“ и икономически оператори в Република България по отношение дигитализацията в митническия контрол с цел извеждане на основните предизвикателства пред нея. Основните изводи, които се формулират, са следните:

➤ Агенция „Митници“ има изградени добри комуникационни връзки в собствените си структури и с партньорски организации в страната, но има известни проблеми в комуникацията и обмена на информация с митническите органи на трети страни и с тези от страните членки на ЕС.

➤ Почти половината от митническите служители и по-голяма част от икономическите оператори считат, че има различия в прилагания митнически контрол в

отделните митнически учреждения в страната. Това допринася значително за ефекта „най-слаба“ граница, който се явява предизвикателство пред осъществяването на ефективен митнически контрол.

➤ Налице е съществена разлика в мнението на митническите служители и на бизнеса относно развитието на дигитализацията на митническия контрол у нас. Изоставането на митниците влияе както на ефективността на осъществявания митнически контрол, така и на ефективното развитие на международните вериги за доставки.

➤ Митническите служители посочват необходимост от задълбочаване на техните познания и компетенции в сферата на дигитализацията. Това е от съществено значение за ефективното функциониране на администрацията в средносрочен и дългосрочен план, поради настоящите и бъдещите промени в тази насока.

➤ По-голямата част от икономическите оператори смятат, че действащите митнически формалности са адекватни, но те не винаги са разбираеми и често са трудни за изпълнение. Това води до потенциални грешки, забавяния във времето за митническата обработка на товарите, повишени разходи и др. проблеми.

➤ В по-голямата си част анкетиранияте служители на Агенция „Митници“ и ИО не са запознати с предложението за Нова европейска митническа реформа, което към настоящия момент може да се оцени като предизвикателство от гледна точка на тяхната подготовка и адаптация спрямо новите правила.

Въпреки така очертаните предизвикателства пред дигиталната трансформация на българските митници, внимание заслужават и вижданията на респондентите от двете анкетни проучвания, които очертават и някои положителни акценти. Сред тях внимание заслужават следните:

➤ Според анкетиранияте митнически служители и икономически оператори дигитализацията в митническия контрол има значителни предимства в насоки като улесняване на митническите формалности, оптимизиране митническата обработка на стоките, минимизиране на техническите грешки и др. Последващото ѝ развитие значително оптимизира митническите формалности, което допринася за доброто функциониране на международните вериги за доставки.

➤ Икономическите оператори изразяват готовност за предоставяне на повече данни на митницата с цел извършване на всеобхватни автоматизирани проверки в съответствие с новия системен подход към контрола. Това значително би допринесло както за повишаване качеството на входящата информация към митническите органи,

така и за опростяване на митническите формалности въз основа на по-ефективен анализ на риска.

Резултатите от двете проучвания показват, че според участващите в тях лица, митническите формалности в България са дигитализирани на ниво цифровизация и автоматизация. Същевременно с развитието на информационните технологии се открива значителен потенциал за бъдещата им дигитална трансформация. Респондентите ясно очертават редица предизвикателства, които се явяват фокус на бъдещата оптимизация на митническия контрол, но посочват и някои предимства, до които води неговата дигитализация.

Параграф 2. Възможности за преодоляване на проблемите пред дигиталната трансформация на митницата

В тази част от дисертационния труд са очертани и предложени потенциални мерки за преодоляване на изведените в предходния параграф проблеми пред дигиталната трансформация на митническия контрол. За изпълнение на четвъртата задача проблемите са разгледани в зависимост от техния концептуален, правен, технически и организационен характер и са дадени предложения в следните насоки:

➤ Недобра комуникация между митническите органи

Недобра комуникация и обмен на информация се проявява на две нива между митническите администрации в страните членки на ЕС и между европейските митнически администрации и митническите органи в трети страни. В първия случай това води до редица оперативни проблеми като забавяне обработката на митнически декларации, допускане на грешки, слабости в управлението на риска и др. Всичко това допринася както за усложняване на митническия контрол, така и за липсата на прозрачност при прилагането му. Недобрата комуникация и обмен на информация между митническите органи в ЕС оказва влияние не само върху ефективността му и качеството на оперативната им дейност, но и върху безпроблемното функциониране на международните вериги за доставки. Те могат да се подобрят значително чрез ***изграждане на единна автоматична европейска митническа система (ЕАЕМС)***, която да замени изцяло националните. В този случай ще отпадне необходимостта от „обмен на данни“, тъй като те ще се събират и обработват на едно място и биха били достъпни за всяка една митническа администрация в ЕС, на която са необходими. На практика ЕАЕМС би извела комуникацията между европейските митници на едно ново ниво, където ***основен фокус биха придобили сътрудничеството и координацията.***

Наличието на единна система би дала възможност да се извършва **цялостна предварително координирана проверка** на стоките и прилежащите им документи на няколко етапа в различните отговорни митнически учреждения до извеждане на стоките от митническата територия на ЕС.

Недобрата комуникация и обмен на информация между европейските митнически администрации и митническите органи в трети страни е важен елемент от постигането на пълно съответствие с действащите митнически формалности в световната верига за доставки. Тя е породена от редица фактори като различни митнически формалности спрямо националните законодателства, различни и несъвместими информационни системи, липса на автоматичен обмен на данни и др. Възможни решения на този проблем е използването на единните международни стандарти за обмен на митнически данни, валидни за всички страни членки на СМО. Също така биха могли да се обособят **координационни звена – отдели** в митническите администрации на партньорите (в ЕС и в трети страни) **за обмен на данни**, обхващащи движението на рискови стоки и действията на рискови ИО.

➤ **Наличие на различия в осъществявания митнически контрол в отделните митнически учреждения**

Наличието на различия в осъществявания контрол в отделните митнически учреждения на национално и европейско ниво създава значителни **предпоставки за появата на „най-слаба“ европейска граница**, което намалява ефективността от изпълнение на дейностите съгласно фискалната, защитната и икономическата функция на митническия контрол. Отделно, това създава **административна бариери за бизнеса** и за безпроблемното протичане на международните вериги за доставки. Като основни причини за този проблем могат да се посочат различното тълкуване на действащата европейска правна рамка и на вътрешните разпоредби, различното национално законодателство в страните членки, различия на дигитализацията между митниците в страните членки и др. Унифицирането на контролните действия в отделните митнически учреждения в ЕС изисква предприемане на мерки в няколко направления като унифициране на националните законодателства, обособяване на единна централна митническа администрация в ЕС, провеждане на съвместни обучения на митническите служители от отделните администрации на страните членки, имплементиране на единна европейска дигитална митническа информационна система и др.

➤ **Различия в развитието на дигитализацията на митницата и на бизнеса**

Различията в развитието на дигитализацията на митницата и бизнеса създава сериозен дисбаланс в безпроблемното протичане на глобалните вериги за доставки, което води до появата на редица слабости и проблеми, като основните от тях могат да се синтезират в увеличаване на административната тежест за ИО, създаване на бариери за минимизиране на редица разходи за по-дигитализираните предприятия, неравнопоставеност в отношенията „митница-икономически оператори“ и др. Митницата трябва да е равностоен партньор за бизнеса, а не допълнителна административна тежест, поради това балансирането на дигитализацията им е от съществено значение както за осъществяването на ефективен митнически контрол, така и за подпомагане конкурентоспособността на европейските ИО. На практика тази задача е изключително трудна и за изпълнението ѝ се изискват съществени промени в редица направления, като основните от тях са: промени в правната рамка, организационни промени в системата на митническия контрол в ЕС, засилване на координацията и взаимодействието между митницата и бизнеса, внедряване на високотехнологични решения в единна европейска митническа информационна система и др.

➤ ***Недостатъчни дигитални компетенции на митническите служители***

Съществена част от митническите служители считат, че имат недостатъчни дигитални компетенции, което създава затруднения пред ефективността на митническия контрол. Основните от тях са свързани с анализ и обработка на данни, управление на риска, използване на пълния капацитет на митническите електронни системи и на базата данни. За повишаване на дигиталните умения и квалификация на митническите служители, митницата трябва да изготви политики в ***две основни направления***: изисквания за дигитални компетенции на новопостъпващи служители и програми за квалификация и повишаване на текущата квалификация на настоящите служители. Допълнително улеснение би било изграждането на партньорства между европейските митници и университетите чрез обособяване на дисциплини за придобиване на базови теоретични и практически дигитални познания и умения, приложими в митническия контрол.

➤ ***Сложни митнически формалности за бизнеса.***

Сложността на митническите формалности се явява основна пречка за постигане на пълно съответствие за всяка операция при внос, износ и транзит на стоки, което значително влияе върху ефективността на митническия контрол и върху безпроблемното функциониране на международните вериги за доставки. Основните причини за сложните митнически формалности се явяват голямото разнообразие от

стоки, множество на брой правни актове, урегулиращи митническия контрол, наличие на различия между търговските политики на ЕС и трети страни, забавяне на митническото оформяне на стоки, многократно подаване на едни и същи данни към митницата, различия в осъществявания контрол в отделните митнически учреждения и др. Опростяването на митническите формалности е нелека задача, която трябва да се дискутира от всички участващи страни – митницата и икономическите оператори. ***Всеобхватното разглеждане ще доведе до намирането на оптимални решения, до едновременно осъществяване на ефективен митнически контрол и до улесняване на митническите формалности.*** Отговорно лице за управление и координиране на целия процес по опростяване на митническите формалности следва да е Европейска митническа Агенция (EU Customs Authority), като основните направления, които трябва да се реформират са: ***опростяване на правната рамка и дигитални промени*** (функциониране на единна европейска митническа информационна система, дигитално управление на риска, внедряване на AI модели за определяне на тарифен номер, произход и митни сборове на стоките и др.).

Основните обобщения, които са направени в настоящия параграф, се изразяват в следното:

➤ Подобряването на комуникацията и обмена на информация между европейските митнически администрации е от изключителна важност за обособяването на единна европейска митница, която да минимизира ефекта от функционирането на „най-слаба“ граница в ЕС. Това може да се постигне чрез изграждането на единна митническа информационна система (EU Data Hub), както се предвижда в Предложението на ЕК за Нова митническа реформа, която да елиминира необходимостта от използването на множество национални митнически информационни системи. На практика ЕАЕМС ще позволи използването на цялата необходима база данни в реално време, което може значително да подобри комуникацията и координацията между митническите органи в страните членки.

➤ За повишаване ефективността на митническия контрол е необходимо засилване на процеса по обмен на данни и повишена координация на контролните действия между митническите органи в ЕС и трети страни по отношение на рискови пратки и рискови ИО. Разрешаването на този проблемен аспект е изправено пред редица предизвикателства като: различни и несъвместими информационни системи; липсата на изградена свързаност за автоматичен обмен на информация; нерегулярна комуникация; различия между дигитализацията в държавите членки и трети страни и др. Посочените

причини показват, че комуникацията и обменът на данни между ЕС и трети държави трудно може да се синхронизира в своята цялост. Възможно е обаче да се изградят координационни отдели за обмен на данни в митническите администрации на ЕС и в страните партньори, които да следят движението на пратки с висок риск. По този начин ще се засили международното митническо сътрудничество чрез извършване на съвместни координирани контролни действия и ще се минимизират опитите за митнически измами и контрабанда.

➤ Унифицирането на осъществявания митнически контрол в отделните митнически учреждения е от съществена важност за улесняване на митническите формалности за бизнеса и за намаляване на ефекта от „най-слаба“ европейска граница. За изпълнение на тази задача следва да се предприемат редица мерки, като основните от тях са: унифициране на националните законодателства на страните членки с обособяване на единни митнически санкции в ЕС с цел еднакво третиране на ИО; обособяване на единна европейска митническа агенция (EU Customs Authority), която следва да създаде еднакви вътрешни правила и стандарти за работа в националните митнически учреждения, както и да провежда съвместни обучения на митническите служители в ЕС; изграждане на EU Data Hub, подпомагаща внедряването на еднакви дигитални процеси и процедури във всяко МУ и която да се превърне в основно средство за комуникация в самата митница.

➤ Митницата и бизнесът имат различия в дигитализацията, което създава неравнопоставеност в отношенията помежду им и допълнително увеличава административната тежест за икономическите оператори. Това води до появата на бариери пред безпроблемното протичане на международните вериги за доставки и неконкурентоспособност на европейската икономика. Митницата трябва да е равностоен партньор на бизнеса, като за това може да допринесе засилване на координацията и взаимодействието помежду им чрез прилагане на единни дигитални решения, функционирането на една гъвкава европейска митница и внедряване на повече високотехнологични инструменти в EU Data Hub.

➤ Митническите служители имат необходимост от развитие на своите дигитални умения, тъй като ниското им ниво създава предпоставки както за осъществяването на неефективен митнически контрол, така и за по-трудното и времеемкото изпълнение на оперативните работни задачи. За целта EU Customs Authority следва да изготви унифицирани дигитални програми за обучения и повишаване на квалификацията в тази насока, които да се прилагат във всички страни членки. Също

така трябва да се изготвят общи критерии и изисквания за подбор на кадри, които да покриват изискуем минимум по отношение на дигиталните компетенции в митническия контрол. Полезно би било изграждането на партньорски взаимоотношения с висши училища чрез съвместното създаване на дисциплини за усвояване на теоретични дигитални познания и практически умения. Те биха могли да дадат достатъчна подготовка на бъдещите специалисти, която да отговаря на потребностите и изискванията на митниците.

➤ Пренасянето на митническите формалности в електронна среда предоставя възможности за намаляване на човешката намеса от страна на митницата и бизнеса. Осъществяването както на нормалните, така и на опростените митнически процедури е пряко обвързано с използването на компютърни информационни системи по отношение на вноса, износа и транзита на стоки. В рамките на тези системи, а и на бъдещия EU Data Hub, могат да се разработят алгоритми на база AI и ML, които да извършват рутинни и/или повтарящи се действия и да облекчат допълнително работата на митническите органи и на икономическите оператори.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

С настоящия дисертационен труд се прави опит да се изведе не само значението на дигитализацията за митническия контрол, но и да се очертаят редица възможности за модернизирането на митницата чрез дигитална трансформация. Оптимизирането на основните митнически процеси (внос, износ и транзит на стоки) и функционирането на единна ефективна европейска митница ще допринесе за просперитета и сигурността на всички в ЕС.

В *Глава Първа* са изведени особеностите на дигитализацията, съгласно авторови виждания и международната, европейската и националната правна рамка в митническия контрол. Извършен е анализ на основните митнически функции (фискална, защитна и икономическа), като е обосновано и дефинирането на нова координационна функция, имаща пряко отношение към дигитализирането и осъвременяването на митницата. Представени са теоретичните аспекти на дигитализацията в митническия контрол чрез приложението на системния и процесния подход.

В *Глава Втора* е извършен анализ на технологичните аспекти на митническите дейности в обхвата на фискалната, защитната и икономическата функция през призмата на системния и процесния подход. Очертано е и значението на предложението за Нова

европейска митническа реформа, което в дългосрочен план се очаква значително да трансформира европейските митници.

В *Глава Трета* въз основа на резултатите от проведено анкетно проучване сред служители на Агенция „Митници“ и икономически оператори в Р България, са изведени някои съществени предизвикателства, пред които е изправена митницата по пътя на нейната дигитална трансформация. На тази база са направени концептуални предложения за тяхното преодоляване, включително с помощта на дигитални инструменти.

За *обосновка на поставената теза* са извършени следните дейности: разгледани са вижданията на редица български и чуждестранни автори по темата на дисертацията, които са подложени на критичен и сравнителен анализ, както и релевантната правна рамка; разгледана е текущата дигитализация на митническите дейности при внос, износ и транзит на стоки през призмата на системния и процесния подход; проведено е анкетно проучване сред митнически служители и икономически оператори в Р България. Въз основа на това са изведени *аргументи* в защита на поставената теза, а именно че *дигитализацията представлява ключово средство за модернизиране на европейските митници в посока функционирането им „като една“, което би могло да доведе едновременно до опростяване на митническите формалности за икономическите оператори и осъществяване на ефективен и ефикасен митнически контрол в ЕС*. Това се постига чрез:

- Дефиниране на дигитализацията и по-детайлното ѝ разглеждане в действащото митническо законодателство с цел правилното разбиране и изпълнение на дигиталната трансформация на митниците;
- Предприемане на мерки за развитие на комуникацията, координацията и обмена на информация между участниците в международните вериги за доставка (митница, икономически оператори, други контролни органи и институции);
- Оптимално съвместно използване на системния и процесния подход с цел извършване на ефективен митнически контрол, тъй като там, където спира полезното действие на единия, приложение намира другия;
- Обособяване на единна европейска митническа информационна система (EU Data Hub) и Европейска митническа агенция (EU Customs Authority), които значително биха допринесли не само за функционирането на единна митница в ЕС, но и за унифициране на митническите формалности в Съюза;

➤ Автоматизиране на процесите по обработката на вноса, износа и транзита на стоки и внедряване на дигитални инструменти като изкуствен интелект (AI), блокчейн (Blockchain), интернет на нещата (IoT), машинно учене (ML) и др., които биха могли да допринесат както за уеднаквяване на дигитализацията между митницата и бизнеса, така и за постигането на по-пълно съответствие с митническите формалности и за ефективен митнически контрол.

Дисертацията би могла да бъде полезна, както за обогатяване на науката, така и на оперативната дейност на митницата. Митницата работи в изключително динамична среда, която предполага постоянното оптимизиране на процесите и на самата система по начин, по който тя да допринася за развитието на международните вериги за доставки. Това налага както дигитална трансформация, така и функционирането на единна европейска митницата, която следва да осъществява унифициран и ефективен митнически контрол и същевременно да опростява митническите формалности за бизнеса.

IV. СПРАВКА ЗА НАУЧНИТЕ ПРИНОСИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

В резултат от изпълнението на поставените задачи в дисертационния труд се открояват следните основни *приноси с научно-приложен характер*, които имат за цел обогатяване на науката:

1. Предложени са дефиниции на понятията „*дигитализация в митническия контрол*“, „*система на митническия контрол*“, „*системен подход в митническия контрол*“ и „*процес в митническата контролна дейност*“ от гледна точка на авторови виждания и действащата правна рамка на митническия контрол. Дефинициите са изведени въз основа на критичен анализ на вижданията за същността на тези понятия и може да се използват в теоретичен и практически план.

2. Предлага се обособяването на *координационна функция* в митническия контрол като основна, предвид функционирането на единна европейска митница, действаща „като една“ и предстоящото имплементиране на концепцията Single Window с цел улесняване на презграничния стоков контрол.

3. Разгледана е дигитализацията на митническия контрол през призмата на системния и на процесния подход, като са изведени техните силни и слаби страни. Това е постигнато въз основа на направен сравнителен анализ на предимствата и недостатъците при прилагането на двата подхода. Анализът и оценките могат да допринесат за по-доброто им внедряване в практиката.

Като резултат от дисертационния труд се обособяват и някои *практико-приложни приноси*:

1. Предложено е изграждането на дигитален модел за автоматизирано изследване на финансовата култура и бизнес модел на икономическите оператори през призмата на системния подход. Те имат отношение към правилното проявление на фискалната и на защитната функция на митническия контрол, като използването им би допринесло за по-пълна дигитална трансформация на митницата в тази област, за улесняване на митническите формалности и за прилагане на по-ефективен митнически контрол.

2. Систематизирани са основните предизвикателства пред дигитализацията на митническия контрол и са обособени релевантни предложения за тяхното преодоляване. Предизвикателствата са очертани въз основа на анализа на данните от проведено анкетно проучване и са обособени в следните групи: *недобра комуникация между митническите органи, различия в осъществявания митнически контрол в отделните митнически*

учреждения, различия в развитието на дигитализацията на митницата и на бизнеса, недостатъчни дигитални компетенции на митническите служители и сложни митнически формалности за бизнеса. Проблемите и предложените за тяхното решаване механизми са насочени към подпомагане на митническата администрация в процеса на дигитализация на митническия контрол.

V. СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ, СВЪРЗАНИ С ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Студии (1)

1. Антоу, М., Костова, С., Желев, Ж., **Пейчева, Б.** & Желева, А. (2025). Въздействие на новата митническа реформа в ЕС върху функционалните и методическите подходи в митническия контрол, Алманах научни изследвания, Том 33, 2025, 149-186, ISSN 1312-3815

Статии (2)

1. Пейчева, Б. (2023). Функционална рамка на дигитализацията в митническия контрол, Годишен алманах „Научни изследвания на докторанти“ към Стопанска Академия „Д. А. Ценов“ – гр. Свищов, брой XVI-2023 г., Книга 19, стр. 255-270, ISSN: 1313-6542

2. Пейчева, Б. (2024). Дигитални аспекти на икономическата функция в митническия контрол, Годишен алманах „Научни изследвания на докторанти“ към Стопанска Академия „Д. А. Ценов“ – гр. Свищов, брой XVII-2024 г., Книга 20, стр. 184-199, ISSN: 1313-6542

Доклад (2)

1. Пейчева, Б. (2023). Дигитална перспектива на системния подход и приложението му в митническата контролна дейност, Юбилейна международна научнопрактическа конференция „Предизвикателства пред финансите и стопанската отчетност в условията на множествени кризи“ - към Стопанска Академия „Д. А. Ценов“ – гр. Свищов, стр. 516-522, ISBN 978-954-23-2427-0 (online)

2. Peycheva, B. (2025). Consequences of the differences in digitalization between customs and business, Electronic Journal “Economics and computer Science”, Issue 2, 2025, ISSN 3033-2362, Varna, Bulgaria, p. 37-p. 41

**VI. СПРАВКА ЗА ИЗПЪЛНЕНИЕ НА МИНИМАЛНИТЕ
НАЦИОНАЛНИ ИЗИСКВАНИЯ ПО ПРАВИЛНИКА ЗА ПРИЛАГАНЕ НА
ЗАКОНА ЗА РАЗВИТИЕТО НА АКАДЕМИЧНИЯ СЪСТАВ В РЕПУБЛИКА
БЪЛГАРИЯ**

от докторант Боряна Руменова Пейчева

*за изпълнение на минимални национални изисквания за присъждане на образователна и
научна степен „доктор“ по област на висше образование*

*3. Социални, стопански и правни науки,
съгласно чл. 2б от ЗРАСРБ*

**1. Студии, публикувани в нереперирани списания с научно рецензиране или
публикувани в редактирани колективни томове**

№	Публикация	Брой точки за автора
1.	Антов, М., Костова, С., Желев, Ж., Пейчева, Б. & Желева, А. (2025). Въздействие на новата митническа реформа в ЕС върху функционалните и методическите подходи в митническия контрол, <i>Алманах научни изследвания, Том 33, 2025, 149-186, ISSN 1312-3815</i>	3 т.

**2. Статии, публикувани в нереперирани списания с научно рецензиране
или публикувани в редактирани колективни томове**

№	Публикация	Брой точки за автора
1.	Пейчева, Б. (2023). Функционална рамка на дигитализацията в митническия контрол, <i>Годишен алманах „научни изследвания на докторанти“ към Стопанска Академия „Д. А. Ценов“ – гр. Свищов, брой XVI-2023 г., Книга 19, стр. 255-270, ISSN: 1313-6542</i>	10 т.
2.	Пейчева, Б. (2024). Дигитални аспекти на икономическата функция в митническия контрол, <i>Годишен алманах „научни изследвания на докторанти“ към Стопанска Академия „Д. А. Ценов“ – гр. Свищов, брой XVII-2024 г., Книга 20, стр. 184-199, ISSN: 1313-6542</i>	10 т.

3. Доклади, публикувани в нереферирани списания с научно рецензиране или публикувани в редактирани колективни томове

№	Публикация	Брой точки за автора
1.	Пейчева, Б. (2023). Дигитална перспектива на системния подход и приложението му в митническата контролна дейност, Юбилейна международна научнопрактическа конференция „Предизвикателства пред финансите и стопанската отчетност в условията на множествени кризи“ - към Стопанска Академия „Д. А. Ценов“ – гр. Свищов, стр. 516-522, ISBN 978-954-23-2427-0 (online)	10 т.
2.	Peucheva, B. (2025). Consequences of the differences in digitalization between customs and business, Electronic Journal “Economics and computer Science”, Issue 2, 2025, ISSN 3033-2362, Varna, Bulgaria, p. 37-p. 41	10 т.

VII. ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА ОРИГИНАЛНОСТ И ДОСТОВЕРНОСТ

Във връзка с провеждането на процедура за придобиване на образователна и научна степен „доктор” по научна специалност: Счетоводна отчетност, контрол и анализ на стопанската дейност (контрол и анализ), декларирам:

1. Резултатите и приносите в дисертационния труд на тема: „Перспективи пред митническия контрол през призмата на дигиталната му трансформация” са оригинални и не са заимствани нерегламентирано от изследвания и публикации, в които авторът няма участия.

2. Представената от автора информация във вид на копия на документи и публикации, лично съставени справки и др., съответстват на обективната истина.

21.01.2026 г.
гр. Свищов

Декларатор:.....
(Борянапейчева)